

NGHỀ THỦ CÔNG TRUYỀN THỐNG Ở BÌNH DƯƠNG

Th.S Nguyễn Văn Thủy¹

Bình Dương nằm ở vị trí thuận lợi, có hệ thống giao thông kết nối với các con đường đi Sài Gòn, Biên Hòa, Tây Ninh... Có ba con sông Sài Gòn, Đồng Nai, Sông Bé, tạo nhiều thuận lợi cho giao thông đường bộ và đường thủy. Người dân từ các nơi đổ về làm ăn sinh sống, những xóm làng hình thành và ngày thêm trù phú, cùng với nó, đời sống văn hóa cũng hình thành và phát triển. Những vùng đất phì nhiêu nằm hai bên bờ sông Sài Gòn: vùng Lái Thiêu, An Thạnh, Búng, An Sơn, Phú Cường... ven sông Đồng Nai: các vùng Cù lao Rùa, Tân Ba (Đồng Ván), Uyên Hưng (Đồng Sứ), Mỹ Hòa, Mỹ Quới,... đã sớm xuất hiện nhiều tụ điểm buôn bán như chợ Phú Cường, chợ Búng, chợ Bến Cát, chợ Bến Súc, chợ Tân Uyên... việc giao thương có điều kiện phát triển.

Bình Dương không có những cánh đồng rộng lớn “ cò bay thẳng cánh” nhưng là vùng đất đai màu mỡ, con người cần cù chịu khó, nên việc sản xuất nông nghiệp như trồng lúa, đậu, bắp (ngô) khoai và nhất là cây ăn trái, cây công nghiệp... cho năng suất cao, cuộc sống ổn định, tạo cơ sở quan trọng cho quá trình phát triển mạnh mẽ các ngành nghề khác. Do có nguồn tài nguyên phong phú như: mỏ cao lanh, rừng gỗ nhiệt đới bạt ngàn, tạo điều kiện phát triển các nghề thủ công truyền thống như: gốm, sơn mài, điêu khắc gỗ, khai thác lâm sản, sản xuất dụng cụ lao động, đồ dùng sinh hoạt như đóng ghe, nghề nấu mía đường, nghề ép dầu đậu phộng, nghề đục đá ong, đan lát mây tre, rèn sắt, dệt chiếu... là những nghề nổi tiếng khắp vùng. Sản phẩm từ các nghề thủ công không chỉ đáp ứng nhu cầu tiêu dùng tại chỗ mà còn được đem trao đổi, buôn bán với các địa phương khác trên cả nước, nhất là với Nam kỳ lục tỉnh.

Có ba nghề thủ công truyền thống hình thành từ cuối thế kỷ XIX tiêu biểu của Bình Dương:

¹ Ban Quản lý Di Tích & Danh thắng Bình Dương.

Nghề gổ trở thành một trong hai trung tâm sản xuất gổ lớn nhất miền Nam và hiện nay có nhiều bước phát triển vượt bậc, tạo nhiều công ăn việc làm và đóng góp quan trọng cho sự phát triển của tỉnh nhà. Với những điều kiện thuận lợi về vị trí địa lý, giao thông thủy bộ, nguồn nguyên liệu tại chỗ, rừng cây bạt ngàn, con người cần cù, khéo tay... Suốt hơn 150 năm hình thành và phát triển, nghề gổ đã có vị trí quan trọng trong đời sống kinh tế- xã hội của tỉnh Bình Dương, đã đào tạo ra một đội ngũ lao động lành nghề và những nghệ nhân điêu luyện: Chín Thận, Vương Lăng, Năm Thà, Lý Vạn Tường, Trịnh Văn Nở : Nguyễn Văn Thành, Nguyễn Thanh Lễ, Vương Cẩm Ưông, Dương Văn Long, Lý Ngọc Minh, Lý Ngọc Bạch, Võ Minh Ngọc. v.v... Họ đã tạo ra những sản phẩm ngày càng hoàn thiện tạo nên những tác phẩm nổi tiếng xuất khẩu ra nước ngoài, đóng góp quan trọng trong phát triển kinh tế và xã hội của tỉnh và tạo nên giá trị vật chất và tinh thần lưu giữ đến ngày nay. Nghề gổ sứ không chỉ làm ra nhiều đồ dùng cần thiết cho nhu cầu cuộc sống con người sinh hoạt hàng ngày từ chiếc tô, bát, đĩa,... mà cả những sản phẩm dùng trong nghi thức tôn giáo, tín ngưỡng đình, chùa, miếu mạo,... Ngoài ra, còn đáp ứng nhu cầu hưởng thụ văn hóa mang tính thẩm mỹ, nghệ thuật cao. Nghề gổ với thương hiệu “ Gổ Lái Thiêu” đã tạo nên nét đặc trưng văn hóa và bản sắc của con người Bình Dương.

Nghề mộc, điêu khắc gổ đã có hơn 200 năm tồn tại, cư dân người Việt ở miền Bắc, miền Trung vốn có tay nghề đã lần lượt đến Bình Dương khai thác thể mạnh ở đây là giàu gổ quý (cẩm lai, giáng hương...) tạo nên một nghề điêu khắc gổ nổi tiếng cho Bình Dương. Qua tài liệu, xung quanh Phú Cường có 22 cơ sở đóng thuyền, cửa gổ, làm mộc với tên gọi là “ An Nhất thuyền” đã tạo ra các sản phẩm nổi tiếng như: Giường lèo, tủ thờ căn ốc, bộ salon- Louis, nhà gổ, đình chùa... “Qua công trình mang dấu ấn những bàn tay tài nghệ độc đáo của lớp thợ Thủ Dầu Một.”² Đình Phú Cường (đình Bà Lụa) là một trong những ngôi đình có kiến trúc nổi tiếng đẹp nhất Nam Bộ “ với những cột gổ đẹp và quý...hoa văn ghép bằng sơn mài màu hồng, những bình khí cổ và hiếm...hấp

² Bình Dương danh lam cổ tự, tr 8.

dẫn du khách đến tham quan.”³ Sau này Pháp mở trường Bá Nghệ ở Thủ Dầu Một (1901) nhằm đào tạo thợ thủ công, nghề mộc càng có điều kiện phát triển trên cơ sở tiếp thu những kỹ thuật hiện đại, kết hợp với những truyền thống vốn đã có tạo nên những sản phẩm nổi tiếng không những thị trường trong nước mà còn cả trên thị trường quốc tế. Bình Dương từng được coi là cái nôi của nghề mộc gia dụng, là vùng đất sinh ra những nghệ nhân, thợ chạm khắc gỗ tài ba: Trương Văn Cang, Nguyễn Văn Ba, Nguyễn Văn Xù, Châu Văn Trí, Nguyễn Văn Yên,...Hiện nay Bình Dương còn lưu giữ nhiều công trình kiến trúc gỗ tuyệt đẹp tồn tại hơn trăm năm.

Nghề sơn mài cũng là một thế mạnh của dân cư Bình Dương làng “ Trương Bình Hiệp ở huyện Bình An xưa vốn là một làng làm tranh cổ đã tiếp nhận những lưu dân có nghề từ Bắc và Trung vào đây lập nghiệp, dần dần đã trở thành “trung tâm sơn mài” của Bình Dương qua các thời kỳ”⁴. Nghệ nhân tiêu biểu từ đầu thế kỷ XX Là Ngô Từ Sâm, Thái Văn Ngôn. Thế hệ tiếp theo sau có: Trần Văn Nam, Trương Văn Cang, Hồ Văn Sa, Nguyễn Văn Tuyên (Ba Tiên), Nguyễn Văn Bửu, Nguyễn Văn Trừ, Nguyễn Văn Cờ,... Nghệ nhân đất Bình Dương đã để lại dấu ấn từ sơn đen, sơn son thiếp vàng, sơn mài trên các công trình chùa và đình cổ ở Bình Dương như: chùa Hội Khánh, chùa Châu Thới, đình Bà Lụa, Tân An và ở Nam Bộ: chùa Hội Sơn (TP.HCM), đình Bình Hòa (Bến Tre), Mỹ Trà (Cao Lãnh), Phú Mỹ (Đồng Nai),... Sản phẩm sơn mài Thành Lễ đã đoạt nhiều giải thưởng quốc tế, tiêu biểu là huy chương vàng hội chợ quốc tế Muynich-1964 và ông Nguyễn Thành Lễ là hội viên Hội Mỹ thuật Pháp.

Bình Dương là vùng đất Thiên thời- Địa lợi- Nhân hòa người hiền đã lắm, nghề tinh cũng nhiều, các nghề thủ công truyền thống trong quá trình hình thành và phát triển với tính năng động, cải tiến kỹ thuật không ngừng góp phần quan trọng trong giải quyết việc làm, thu hút nguồn nhân lực, thúc đẩy vùng Bình Dương ngày càng phát triển. Theo tài liệu từ năm 1945, Bình Dương có 40 lò

³ Di tích & Danh thắng tỉnh Bình Dương, tr 241.

⁴ Làng nghề Bình Dương (2008), Nguyễn Hiếu Học (Chủ biên).

gồm, 10 cơ sở sơn mài, 80 gia đình làm nghề guốc, 300 gia đình làm nghề điêu khắc.

Ngày nay Bình Dương là một trong các tỉnh thành nằm trong vùng trọng điểm phát triển kinh tế phía Nam, để hội nhập vào nền kinh tế khu vực và thế giới đã và đang tiến hành thực hiện công nghiệp hóa, hiện đại hóa trong tất cả các ngành nghề, trong đó đặc biệt là các nghề thủ công truyền thống. Tỉnh Bình Dương đã có một số chính sách hỗ trợ các nghề truyền thống để phát triển, từng bước giúp các doanh nghiệp tiếp cận với kỹ thuật, công nghệ hiện đại, xây dựng cơ sở hạ tầng các khu sản xuất tập trung, đào tạo tay nghề cho người lao động, hỗ trợ ngân sách để mở các cửa hàng trưng bày, giới thiệu sản phẩm tại các cuộc triển lãm trong nước và quốc tế nhằm quảng bá hình ảnh Bình Dương trên thị trường quốc tế.

Nghề truyền thống Bình Dương dù gặp rất nhiều khó khăn trong cơ chế thị trường hiện nay đã đứng vững được trước nhiều tác động kinh tế - chính trị - xã hội. Qua từng giai đoạn lịch sử đã khẳng định được vị trí của mình trong cơ cấu kinh tế của tỉnh và hiện nay đang làm tăng thêm giá trị kinh tế, bảo lưu các giá trị văn hóa truyền thống trên từng sản phẩm, giải quyết việc làm cho người lao động, bảo đảm một phần an sinh xã hội và bảo tồn được nghề thủ công truyền thống ra đời từ những ngày đầu khai phá vùng đất Nam bộ./.